

Jari Okkonen

**Suomussalmen Ämmänsaaren TB:n ranta.
Tutkimuskertomus kesällä 1998 suoritetuista
arkeologisista kaivauksista (STB-98)**

OULUN YLIOPISTO
Arkeologian laboratorio
1999

SISÄLLYS

JOHDANTO	1
TUTKIMUSALUEET	1
ALUE 1	1
ALUE 2	2
ALUE 3	3
JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	4
ARKISTOTIEDOT	
KARTTA JA KUVALUETTELO	
KARTAT JA KUVAT	

JOHDANTO

Oulun yliopiston arkeologit tekivät kaivaustutkimuksia Suomussalmen Ämmänsaaren TB:n rannan asuinpaikalla 3.-16.6.1998 välisenä aikana. Kohde sijaitsee Ämmänsaaren taajaman itäpuolella Kiantajärven etelärannalla (ks. kartta 1). TB:n rannaksi nimitetään noin 900 m pitkää rantakaistaa, jonka länsipää on 100 m Ämmän haarasta itään ja itäpää Ruottuspuron tienoilla. Asuinpaikkapinta on leveydeltään 40-50 m. Nyt tehty tutkimus kohdistui asuinpaikan itäosaan nykyisen uimarannan ja venelaiturin seutuville.

Kohdetta on tutkittu aiemmin useampaankin otteeseen ja alueelta on tehty merkittäviä irtolöytöjä. Asuinpaikan laajuus, topografia ja löydöt käyvät ilmi Helena Taskisen vuosien 1985 ja 1986 tutkimusten kaivauskertomuksista. Tuolloin alueella tehtiin myös fosforikartoitus. TB:n rannan tutkimus oli Oulun yliopiston yleisen arkeologian opetuskaivaus, jossa kaivaus- ja dokumentointitehtävissä toimi kaikkiaan 11 opiskelijaa. Heidän lisäksi kaivauksille osallistui 17 Suomussalmen lukion oppilasta viikon mittaisen arkeologian kurssin tiimoilta. Vastuullisena johtajana toimi professori Milton Nuñez ja kenttäjohtajina FL Jari Okkonen ja FM Timo Ylimaunu.

Tutkimuksen aluksi alueelle luotiin päällimansuuntien mukainen koordinaatisto, jossa runkolinjan lähtöpisteenä toimi aiemmissa tutkimuksissa käytettyä valtakunnallista korkeuskiintopistettä rantaan viettävän rinteän yläosassa (kp 2). Tälle pisteelle annettiin arvoksi $x=100$; $y=1000$. Kiintopisteen korkeutena käytettiin Taskisen vuoden 1986 tutkimuksessa ilmoittamaa arvoa 202,43 m mpy. Tämän lisäksi alueelle mitattiin toinen korkeuskiintopiste tutkimusalueen kolme itäpuolelle (kp 3, 201,85 m mpy.). Lisäksi alueen kaksi itäpuolella ollutta sementtistä rajamerkkiä käytettiin korkeuskiintopisteenä (pyykki n:o 4, 200,05 m mpy.). Kahden jälkimmäisen korkeusarvot perustuvat kiintopisteeseen n:o 2. Koordinaatisto asetettiin neulapohjoisen suuntaiseksi ja se merkittiin puupaaluin. Kaivausalueet merkittiin paalujen lisäksi naruilla ja rautapuikoilla.

Asuinpaikan itäosaan venesataman ja paikoitusalueen länsi- ja eteläpuolelle tehtiin kolme pienialaista tasokaivausalueita (ks. kartta 2). Kaivausalue 1 sijaitsi rinteän yläosassa ja sen laajuus oli 4x4 m. Alue 2 sijaitsi aivan järven rannassa ja sen laajuus oli 6x5 m. Alue kolme laadittiin edellisistä vajaat sata metriä länteen ja sen laajuus oli 4x3 m. Kaikkiaan tutkitun pinta-alan laajuus oli yhteensä 58 m². Kaikki kaivettu maa seulottiin 8x8 mm seuloilla.

Kaivausten johtajan ja kenttäjohtajien palkkakustannuksista vastasi Oulun yliopisto. Suomussalmen kunta tuki tutkimusta majoittamalla kaivausryhmän lukion asuntolaan. Jälkityöt ja raportin valmistelu on tehty Oulun yliopiston arkeologian laboratoriossa.

TUTKIMUSALUEET

ALUE 1

Koko 4x4 m. Koordinaatit: $x=112,5-116,5$; $y=988-992$. Kasvillisuus on lähinnä puolukkaa, mustikkaa ja sammalta (ks. kuva 1). Välittömästi alueen luoteispuolella on toisen maailmansodan aikainen kaivanto, joka ei kuitenkaan näyttäisi vaikuttaneen tutkimusalueen maannokseen. Neljän metrin matkalla maanpinta viettää pohjoiseen mentäessä noin 30 cm verran. Maaperä alueella on kivistä moreenia, jossa mineraalimaan raekoko on enimmäkseen keskihiekkaa ja karkeaa hiekkaa. Rikastumiskerroksen alaosassa hienompaa ainesta – hienoa hiekkaa ja silttiä - on enemmän kuin ylempänä huuhtoutumiskerroksessa. Tutkimusalueen

lounaisnurkka oli hyvin kivinen samoin kuin koko eteläosa. Pohjoisessa kiviä oli hieman vähemmän. Enimmäkseen kivet olivat halkaisijaltaan 20-40 cm. Koko alueella oli havaittavissa normaali podsolimaannos. Turpeen (O-horisontti) alla oli huuhtoutumiskerros (E-horisontti) ja sen alapuolella rikastumiskerros (B-horisontti). Aivan alueen kaakkoisnurkassa sekä länsireunassa oli havaittavissa Taskisen vuoden 1986 koekuopat (ks. kartta 3). Kaivaus suoritettiin tasokaivauksena, jossa pintaturpeen poiston jälkeen maata poistettiin kolmessa kaivauskerroksessa (ks. kuvat 2, 3 ja 4). Kerrokset eivät olleet saman paksuisia, vaan eteläosassa, missä kiviä oli eniten, kaksi viimeistä kerrosta olivat paksuudeltaan vain muutaman senttimetrin. Muualla alueella pyrittiin kaivamaan 5 cm kerroksissa. Koko alalla päästiin noin 10-20 cm syvyyteen saakka. Horisonttien värit olivat normaalille podsolimaannokselle tyypilliset - E vaalean harmaa (10YR 5/1) ja B tummanruskea (7.5YR 3/4). Löydöt otettiin talteen neliömetrin tarkkuudella.

Palaneita sirpaleiksi lohjenneita kiviä havaittiin eri puolilla aluetta vain muutamia. Löydöt koostuvat yksinomaan kvartsimateriaalista enimmäkseen kvartsi-iskoksista (493 kpl). Lisäksi alueelta löydettiin kaksi tyyppitelemätöntä kvartsiesinettä (esiintyy taulukossa ryhmässä muut esineet), kymmenen kvartsiydintä ja kahdeksan kvartsikaavinta. Esineet ja ytimet keskittyvät ensimmäiseen ja toiseen kaivauskerrokseen. Kvartsimateriaalin levintä alueelta näyttäisi ylimalkaisesti korreloivan positiivisesti huuhtoutumiskerroksen levinnän kanssa. Ensimmäiset löydöt havaittiin heti turpeenpoiston jälkeen. Kvartsilöytöjen levinnässä alueella voidaan havaita kolme keskittymää. Eniten löytöjä näyttäisi tulleen ruudun A2 ison kiven seutuivilta – erityisesti sen päältä. Lisäksi kvartseja löytyi paljon B1 ja C1-ruuduista alueen länsireunasta. Kolmas pienempi keskittymä näyttäisi olevan ruudussa D3. Ihmisen toiminnan jäljet näyttävät keskittyvän aivan pintakerrokseen (ks. kartta 4). Rikkain löytöhorisontti on välittömästi mineraalimaan pinnassa ja sen alapuolella olevassa noin 5 cm paksussa vyöhykkeessä. Tutkimuksen päätteeksi alue luotiin umpeen ja peitettiin turpeella.

ALUE 2

Koko 6x5 m. Koordinaatit: x=152-158; y=963-968. Kasvillisuus on lähinnä puolukkaa ja kanervaa. Kaivausalueen poikki itä-länsi –suunnassa menee polku, jolla ei kuitenkaan näyttäisi olleen häiritsevää vaikutusta maannokseen. Maanpinta viettää loivasti järveen (ks. kuva 5). Korkein kohta on lounaisosassa ja matalin koillisnurkassa. Korkeusero on 44 cm. Koillisnurkka on 3 m päässä vesirajasta ja puolentoista metrin päässä rantatöyrästä.

Maaperä on kivistä moreenia maalajin ollessa enimmäkseen karkeaa hiekkaa. Kiviä on koko alueella runsaasti. Erityisesti pohjoisosassa rannanpuolella on muutamia suuria pinnaltaan maanpinnan kanssa yhteneviä lohkareita. Myös lounaisnurkassa on hyvin kivinen kohta. Enimmäkseen alueen kivet nyrkin kokoisia tai hieman suurempia. Koko alueella oli havaittavissa podsolimaannokseen kuuluva yhtenäinen huuhtoutumiskerros (E-horisontti). Rikastumiskerrosta (B-horisontti) havaittiin vain laikkuina siellä täällä, johtuen kaivauksen rajoittumisesta ensimmäiseen kerrokseen. Keskellä alueen pohjoisosaa sijaitsi Taskisen vuonna 1986 tekemä koekuoppa. Kaivaus suoritettiin tasokaivauksena, jossa pintaturpeen poiston jälkeen maata poistettiin yhdessä kaivauskerroksessa noin 10 cm verran koko alalta. Tämä käsitti lähinnä huuhtoutumiskerroksen (ks. kuvat 6 ja 7).

Palaneita kiviä esiintyi koko alueella tasaisesti, eikä niiden levinnässä ole huomattavissa keskittymiä. Aivan Vuonna 1986 tehdyn koekuopan eteläpuolella havaittiin halkaisijaltaan 20-30 cm olevia punamultaläiskiä ja palanutta maata (ks. kartta 5). Selviä liesirakennelmia ei onnistuttu löytämään.

Löydöt, poislukien kolme erikoislöytöä, otettiin talteen 2x2 m ruudun tarkkuudella. Alueen länsilaidalla A-rivissä käytettiin kooltaan 2x1 m ruutua. Runsaimmin edustettu löytöryhmä alueella olivat kvartsi-iskokset, kaikkiaan 405 kpl. Kaapimia löytyi 8 samoin kuin ytimiä. Kvartsin työstöön liittyviä raaka-ainekappaleita löytyi kolme. Löydöt keskittyvät kaivausalueen luoteisosaan (ks. kartta 6). Kivilaji-iskoksia alueelta on ainoastaan yksi. Keskiosasta löytyi myös muutamia palasia palanutta luuta (1,5 g). Merkittävimmät löydöt tutkimusalueelta ovat kolme metallista erikoislöytöä. Viitisentoista senttimetriä vuoden 1986 koekuopasta etelään löydettiin pronssinen ristikkoriipus ja pronssinen tiuku (KM 31396:176 ja 178). Löydöt tehtiin huuhtoutumiskerroksessa olevasta hiilipitoisesta läiskästä samasta kohtaa muutaman senttimetrin syvyydestä (ks. kuvat 8 ja 9). Näiden lisäksi tutkimusalueen itäreunasta löydettiin rautainen kalamotiivilla koristeltu puukonhela (KM 31396:178), sekin huuhtoutumiskerroksesta. Kaivauksen päätteeksi alue peitettiin rakennusmuovilla, joka puolestaan peitettiin turpeella ja maalla. Tarkoituksena on jatkaa tutkimuksia vuonna 1999.

ALUE 3

Koko 4x3 m. Koordinaatit: x=167-171; y=875-878. TB:n rannan asuinpaikan itäisen osan länsireunaan avattiin kolmas tutkimusalue peltoalueen reunaan, mutta kuitenkin häiriintymättömään metsämaahan. Kasvillisuus kohdassa on lähinnä puolukkaa ja sammalta (ks. kuva 10). Kaivausalueen eteläpuolella, noin 2 m päässä, on resentti kaivanto. Peltomaa alkaa lännessä noin 10 m päässä. Maanpinta viettää loivasti pohjoiseen. Järven rantaan on matkaa noin 20 m.

Maaperä on moreenia maalajin ollessa enimmäkseen karkeaa hiekkaa ja keskiahiekkaa. Kiviä on vähänlaisesti. Koko alueella oli havaittavissa normaali podsolimaannos - yhtenäinen huuhtoutumiskerros (E-horisontti) sen alapuolinen rikastumiskerros (B-horisontti) ja kellertävä pohjamaa (C-horisontti). Pohjoisosassa voitiin havaita Taskisen vuonna 1986 tekemä koekuoppa. Kaivaus suoritettiin tasokaivauksena, jossa pintaturpeen poiston jälkeen maata poistettiin neljässä kaivauskerroksessa noin 30-40 cm verran koko alalta (ks. kuvat 11 ja 12).

Ihmisen toimintaan liittyy alueella useampana erillisenä laikkuna esiintynyt palaneelta vaikuttanut punainen maa. Alueelta havaitut parikymmentä palanutta kiveä eivät näyttäisi kuitenkaan juurikaan liittyvän siihen. Ne esiintyvät ryppäinä, mutta eivät muodosta selviä liesirakenteita (ks. kartta 7).

Löydöt otettiin talteen neliömetrin tarkkuudella. Alueelta löytyi kvartsi-iskoksia 1230, ytimiä 18 ja kaapimia 10 kappaletta. Lisäksi kerroksesta kaksi löytyi kaivauksen ainokainen piiskos (124) sekä alimmasta kerroksesta iskukivi (162). Palanutta luuta löydettiin tutkimusalueen keskiosasta itäreunasta (ks. kartta 8). Myös kvartsien levinnässä itäreuna on korostunut. Kivilaji-iskoksia alueelta on 13. Huomattavaa on, että alueen ensimmäinen kerros oli löydötön. Kaivausten päätteeksi alueen maannoksesta piirrettiin leikkaus (ks. kartta 9) ja pohjamaahan kaivettiin lapiolla kuoppia, jotta varmistuttaisiin ettei löytökerros ulottunut syvemmälle kuin 40 cm. Leikkauksen kohdalta pohjamaata kaivettiin lapiolla ylimmäraiset kymmenen senttimetriä. Kaivauksen päätteeksi alue täytettiin ja peitettiin turpeella.

JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Kaivauslöydöt vahvistavat jo aiemmin syntynyttä kuvaa TB:n rannan asuinpaikan luonteesta. Kyseessä on pitkän aikaa, ilmeisesti kivikaudesta rautakaudelle, käytössä ollut asuinpaikka. Huomattava on, ettei tutkimuksissa runsaista löydöistä huolimatta havaittu merkkejä kiinteistä rakenteista. Palaneita kiviä esiintyi kaikilla tutkimusalueilla, mutta liesiä ei löydetty. Tutkimusalueilla 1 ja 2 löydöt näyttäisivät keskittyvän aivan pintamaahan. Alueella 3 pintamaa puolestaan oli löydötön. Selittävänä tekijänä voi olla edellisiin verrattuna hienempi maalaji. Alueelta 2 löydetyt rautakautiset löydöt, pronssinen ristikkokoristeinen riipus ja tiuku, ajoittuvat rautakauden loppuun noin 1000-1200 jKr. Lähin vastine ristikkokoreisteiselle riipukselle löytyy sekä läheltä – Kalmosärkältä. Koru on liitettävissä itäisiin esinemuotoihin. Rautaisen puukonhelan ajoittaminen on vaikeaa, mutta sen sijainti häiriintymättömässä huuhtoutumiskerroksessa osoittaa sen olleen maassa ainakin 500 vuotta. Todennäköisesti kyseessä on edellisten tapaan rautakauden loppuun ajoittuva löytö. Kvartsi-iskokset ja rautakautiset löydöt näyttäisivät esiintyvän näennäisesti samassa kontekstissa – samassa kaivauskerroksessa. Ongelmana vain on, ettei podsolisaation vuoksi maannoksesta ole mahdollista erottaa tarkempaa stratigrafiaa.

Taulukko TB:n rannan löydöistä

kaapimet	1. krs.	2. krs.	3. krs.	4. krs.	yhteensä
alue 1	4	4	-		8
alue 2	8				8
alue 3	-	6	3	1	10
					26
ytimet	1. krs.	2. krs.	3. krs.	4. krs.	yhteensä
alue 1	8	2	-		10
alue 2	8				8
alue 3	-	13	5	-	18
					36
muut esineet	1. krs.	2. krs.	3. krs.	4. krs.	yhteensä
alue 1	-	2	-		2
alue 2	2				2
alue 3	-	4	1	-	5
					9
iskokset kpl.	1. krs.	2. krs.	3. krs.	4. krs.	yhteensä
alue 1	181	297	15		493
alue 2	405				405
alue 3	-	974	211	45	1230
					2128
iskokset g	1. krs.	2. krs.	3. krs.	4. krs.	yhteensä
alue 1	684,81	834,7	61,43		1580,94
alue 2	1465,75				1465,75
alue 3	-	2245,02	637,92	245,62	3128,56
					6175,25

Taulukko TB:n rannan löydöstä (jatkuu edelliseltä sivulta)

palanut luu g	1. krs.	2. krs.	3. krs.	4. krs.	yhteensä
alue 1	-	-	-		0
alue 2	1,5				1,5
alue 3	-	9,02	25,13	14,73	48,88
					50,38
kivilaji-isk.	1. krs.	2. krs.	3. krs.	4. krs.	yhteensä
alue 1	-	-	-		0
alue 2	1				1
alue 3	-	10	2	-	12
					13
raaka-aine kpl.	1. krs.	2. krs.	3. krs.	4. krs.	yhteensä
alue 1	-	-	-		0
alue 2	3				3
alue 3	-	-	-	-	0
					3
iskukivi	1. krs.	2. krs.	3. krs.	4. krs.	yhteensä
alue 1	-	-	-		0
alue 2	-				0
alue 3	-	-	-	1	1
					1
pii-iskokset kpl.	1. krs.	2. krs.	3. krs.	4. krs.	yhteensä
alue 1	-	-	-		0
alue 2	-				0
alue 3	-	1	-	-	1
					1
erikoislöydöt	alue	x	y	z	KM#
1 ristikkoriipus	2	156,50	965,25	199,80	31396:176
2 tiuku	2	156,52	965,20	199,80	31396:177
3 puukonhela	2	153,70	967,74	199,82	31396:178

ARKISTOTIEDOT

SUOMUSSALMI, ÄMMÄNSAARI, TB:N RANTA [103]

Esihistoriallisen asuinpaikan tutkimus 3.6.-16.6.1998. STB-98.

Kunta: Suomussalmi
Kylä: Ämmänsaari
Maanomistaja: Suomen valtio
Peruskartta: 4422 07 ÄMMÄNSAARI – 4422 10 ALANTEENJÄRVI
Koordinaatit: x=7198 32, y=4449 94 (länsipää), x=7198 15, y=4450 14 (itäpää), z=199,70-201,50
Kiintopisteet: KP 2 valtakunnallinen kiintopiste pultti kivessä, z=202,43 (Taskisen mittaus v 1986). KP 3 maakivi kaivausalueen 3 itäpuolella, z=201,85 (mitattu edellisestä).
Arkistoaineisto: M. Huurre, kaivaus 1977 (KM 20788:1-120)
M. Perkko, kaivaus 1978 (KM 20417:1-268, 20418:1-64)
H. Taskinen, koekaivaus 1985 (KM 23058:1-84)
H. Taskinen, koekaivaus 1986 (KM 23329:1-319)
Aiemmat irtolöydöt: KM 20046:1-2, 20788, 21740, 22060, 22931:1-2.
Löydöt: KM 31396:1-178
Dokumentaatio: kaivausdiat: 81 (22953-23034)
MV-kaivauskuvat: 60
Värinegatiivikaivauskuvat: 35
Kartat: 21

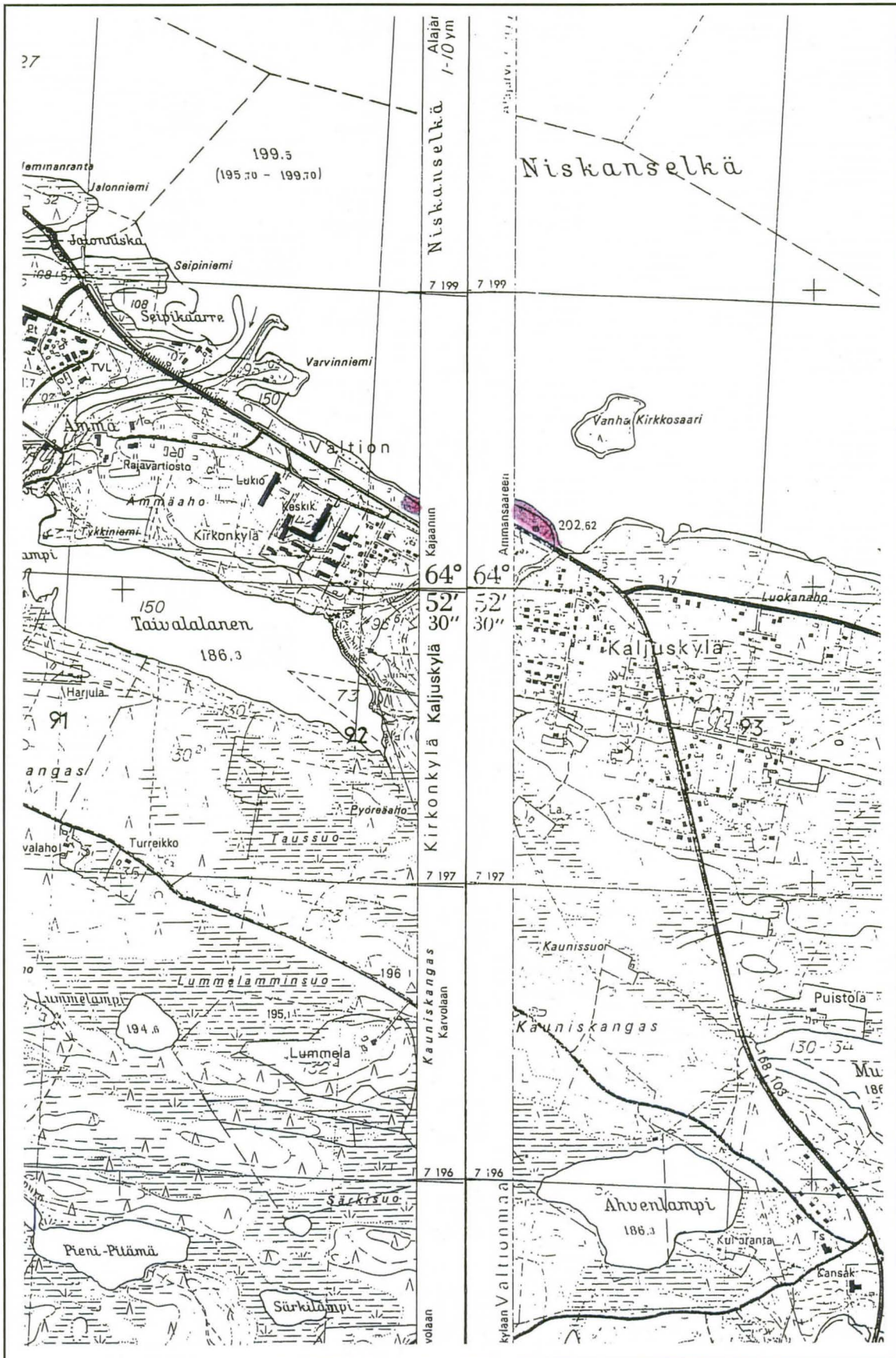
KARTTA- JA KUVALUETTELO

Kartat

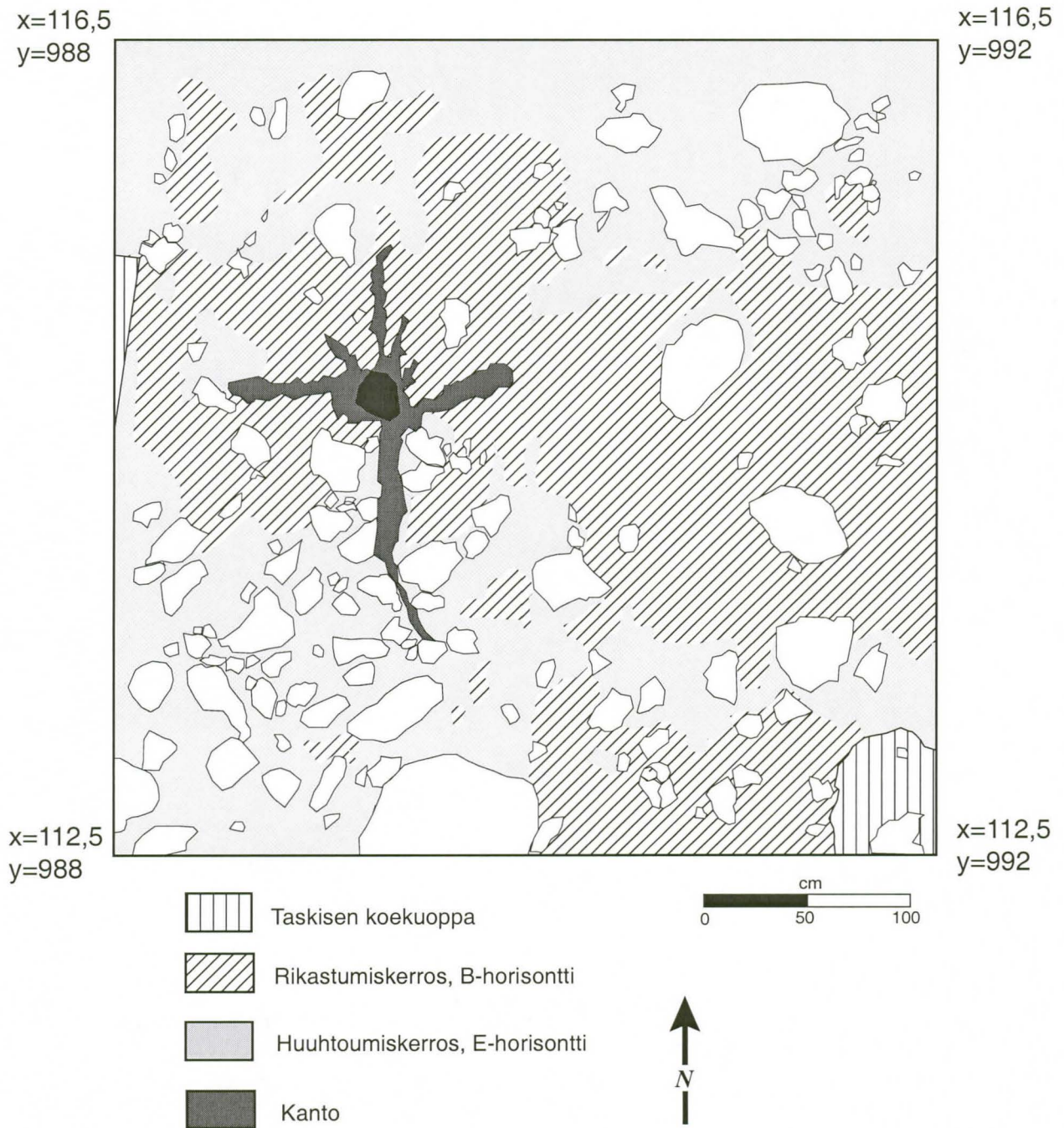
1. TB:n rannan sijainti. Kopio peruskartasta 1:20 000.
2. Yleiskartta TB:n rannan tutkimusalueesta.
3. Alue 1. Tasokartta, taso 2.
4. Alue 1. Löytökartta.
5. Alue 2. Tasokartta, taso 2.
6. Alue 2. Löytökartta.
7. Alue 3. Tasokartta, taso 3.
8. Alue 3. Löytökartta.
9. Alue 3. Leikkauspiirros $x=167-171;y=875$.

Kuvat

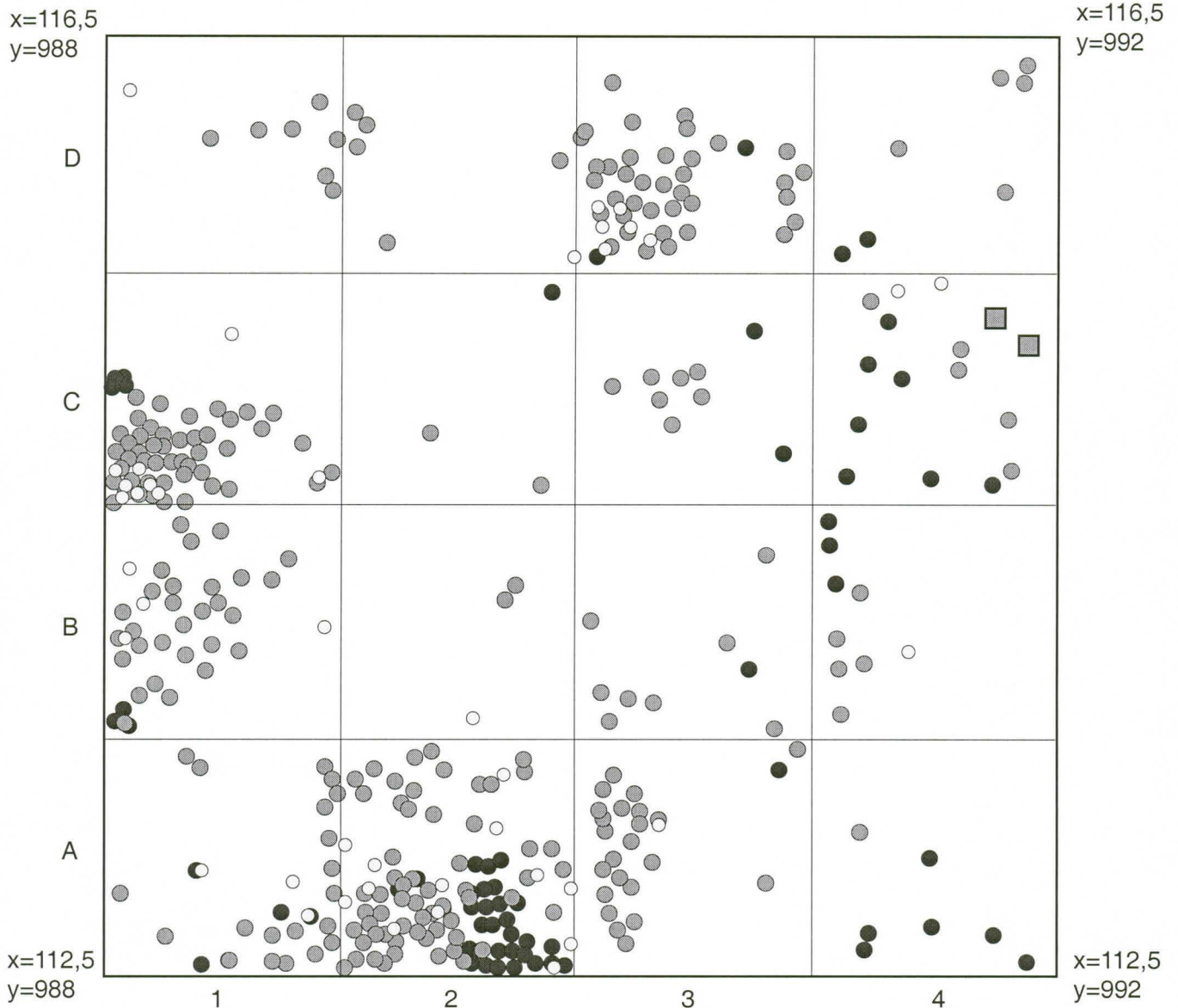
1. Alue 1 ennen toimenpiteitä.
2. Alue 1 turpeenpoiston ja pintamaan poiston jälkeen (taso 1).
3. Alue 1, taso 2.
4. Alue 1, taso 3.
5. Alue 2 ennen toimenpiteitä.
6. Alue 2 turpeenpoiston ja pintamaan poiston jälkeen (taso 1).
7. Alue 2, taso 2.
8. Alue 2, löytö KM 31396:176 in situ.
9. Löydöt KM 31396:176 ja 177. Pronssinen ristikkokoristeinen riipus ja tiuku.
10. Alue 3 ennen toimenpiteitä.
11. Alue 3, taso 2.
12. Alue 3, taso 3.

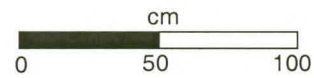
Suomussalmi TB:n ranta 1998
 Alue 1, taso 2 (5-10 cm E-horisonttia kaivettuna)

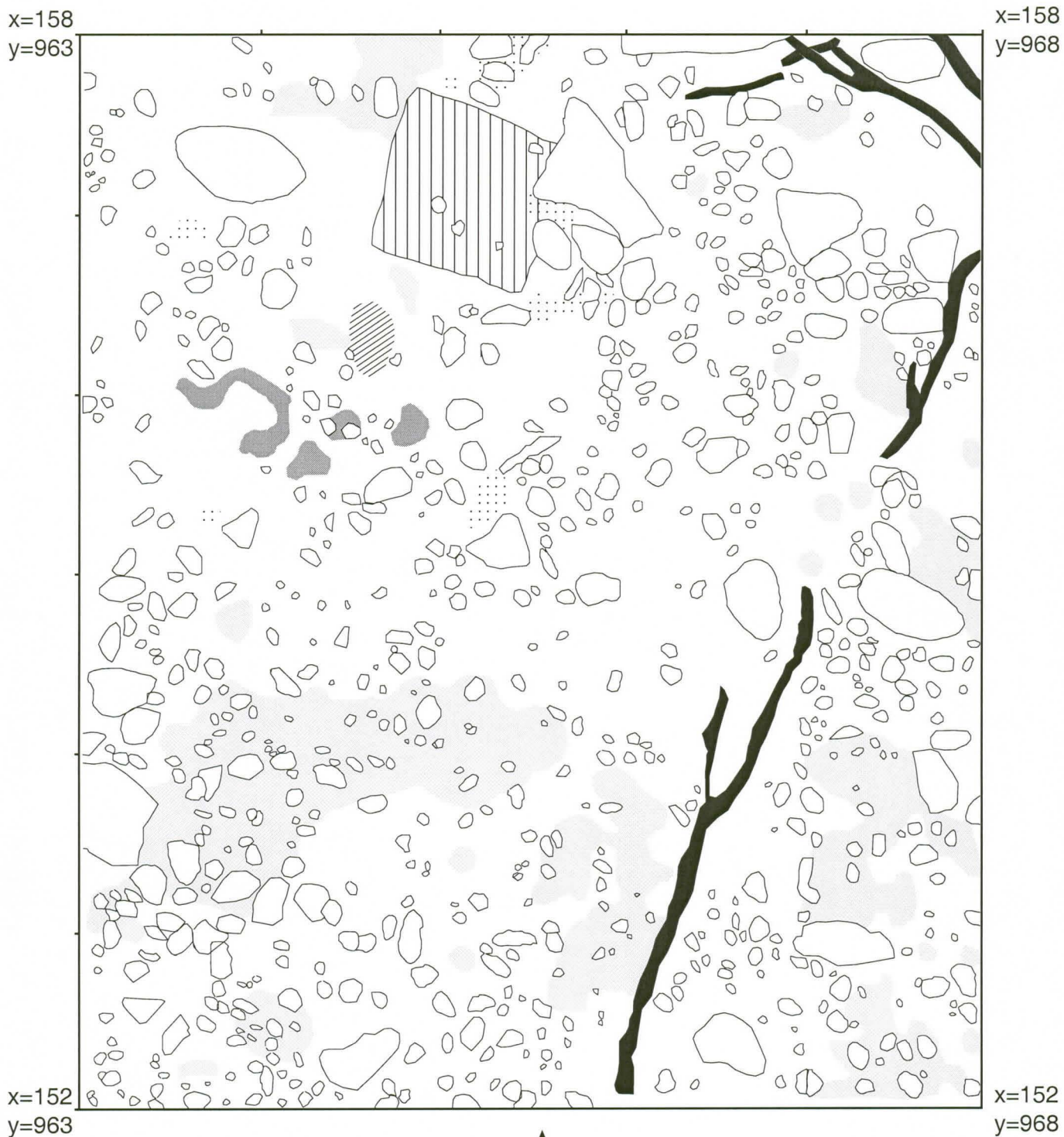
Suomussalmi TB:n ranta 1998
 Alue 1, löytökartta

- =kvartsi-iskos tai esine, 1. krs.
- (grey) =kvartsi-iskos tai esine, 2. krs.
- (grey) =palanut kivi, 2. krs.
- (black) =kvartsi-iskos tai esine, 3 krs.

Suomussalmi TB:n ranta 1998
Alue 2, taso 2 (10 cm E-horisonttia kaivettuna)

 Rikastumiskerros, B-horisontti

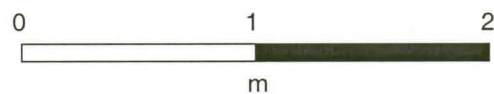
 Punaiseksi palanut maa

 Punamultaa

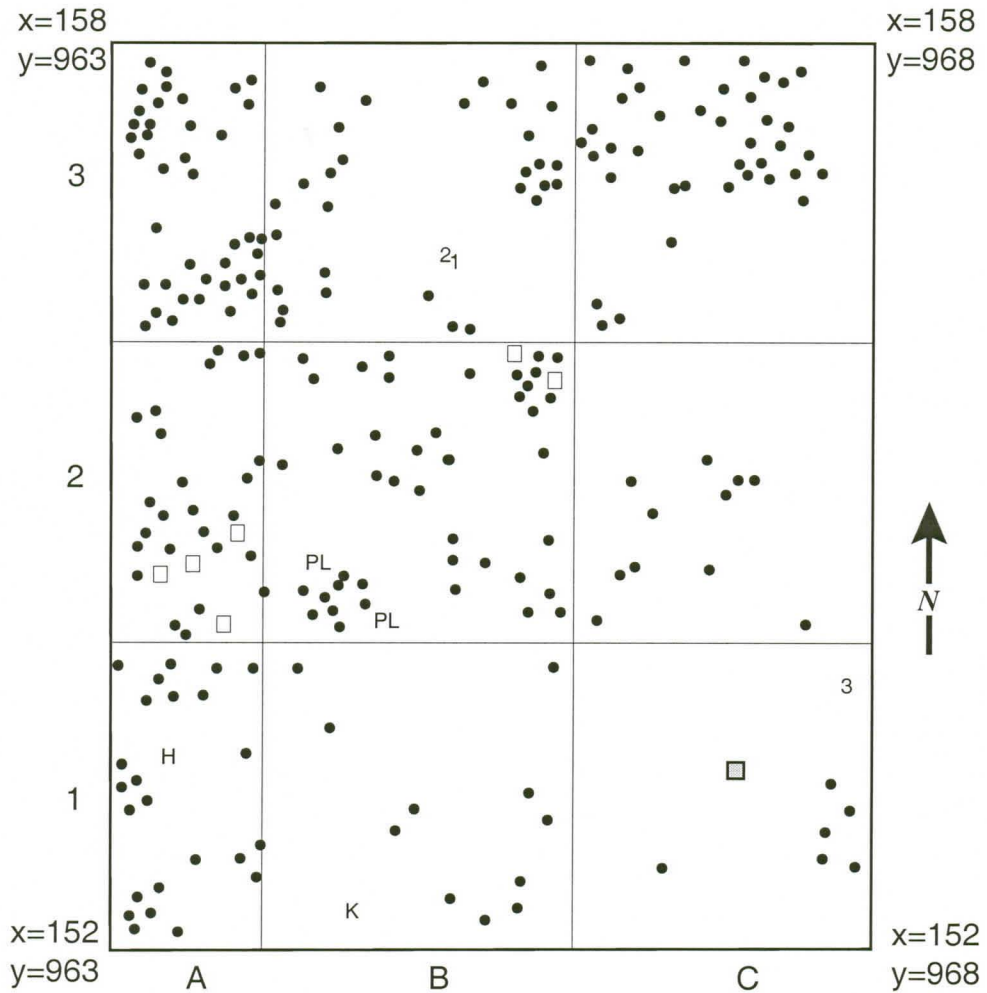
 Taskisen koekuoppa

 Hiiltä

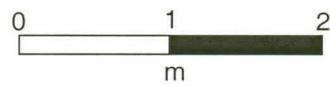
 Juuri

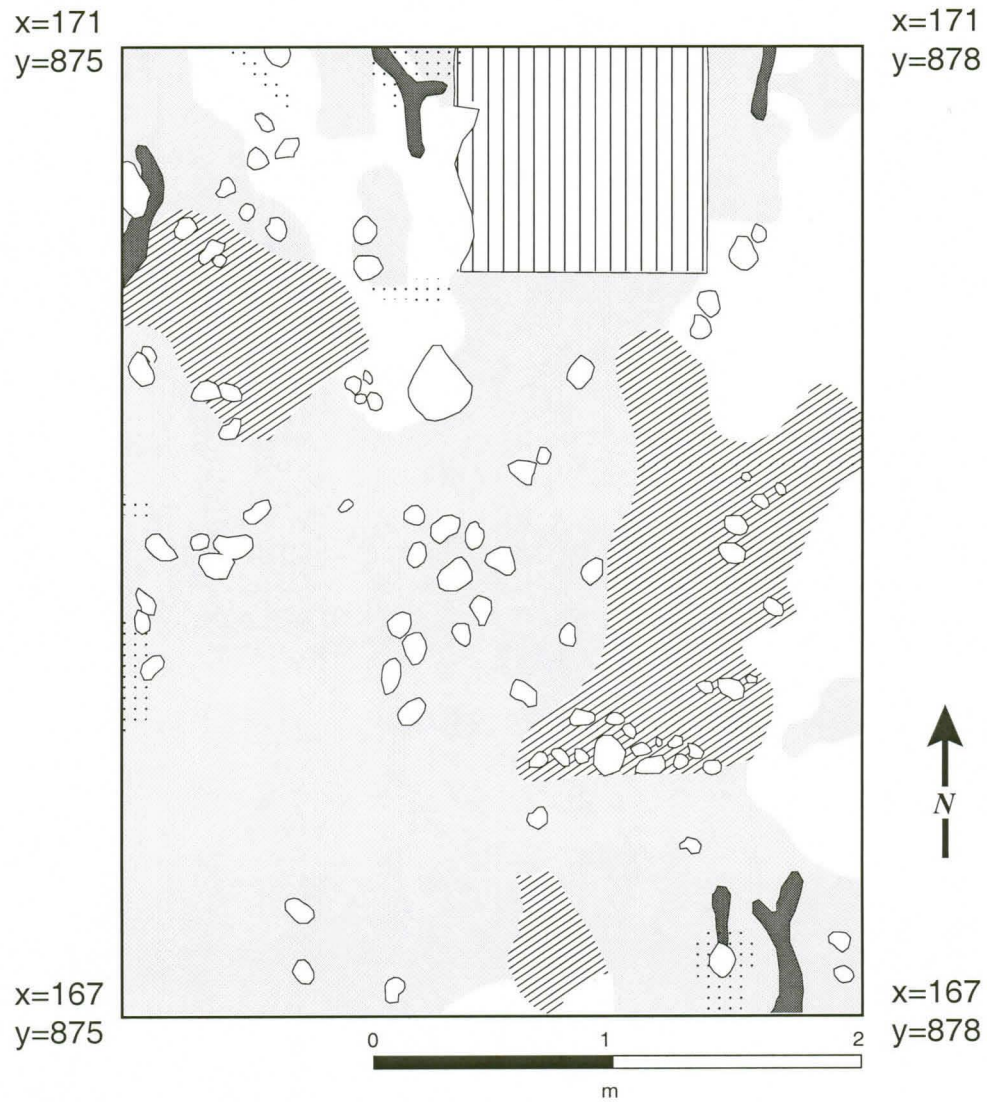
Suomussalmi TB:n ranta 1998
Alue 2, löytökartta

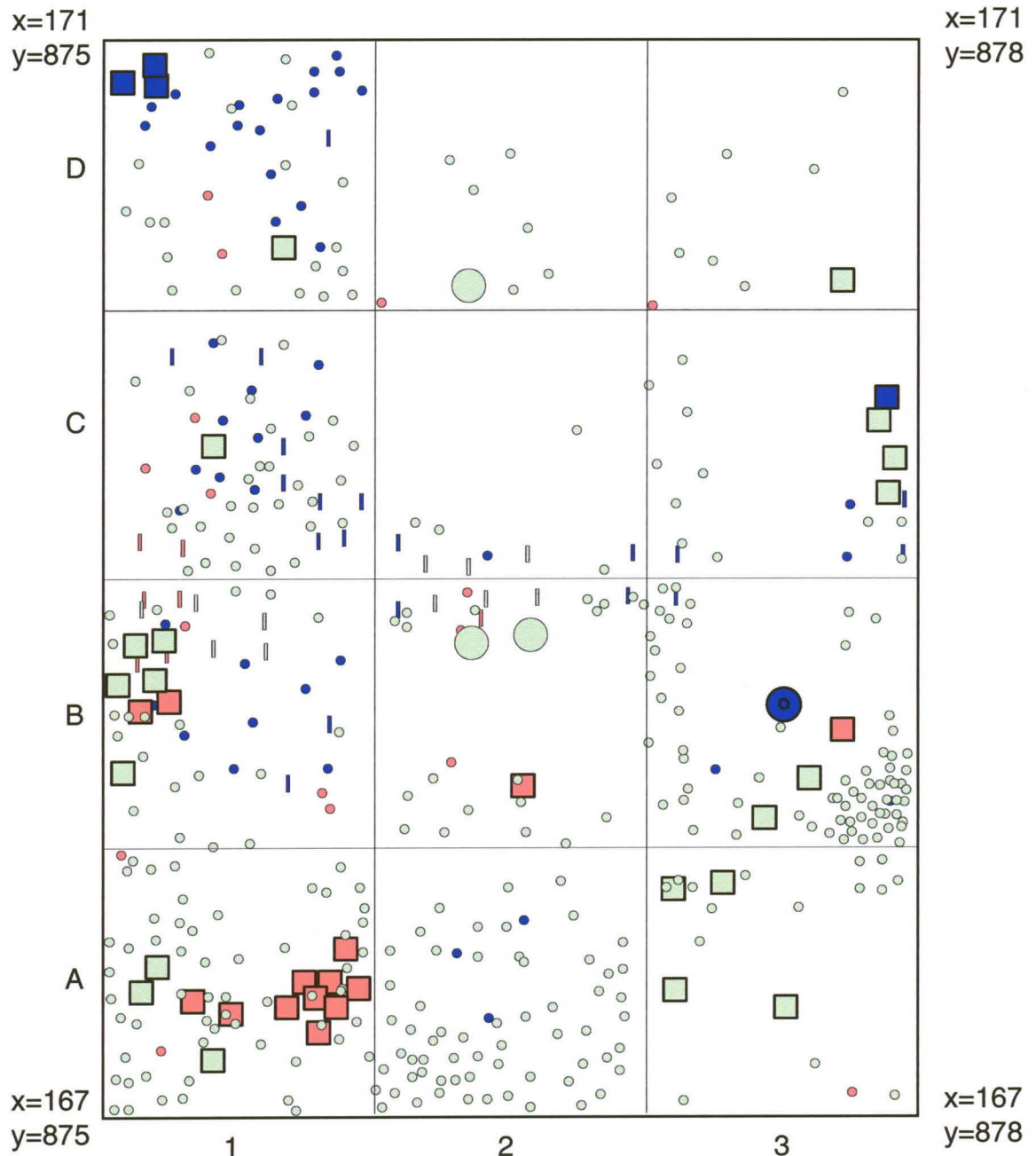
- =kvartsi-iskos tai esine
- = palanut kivi
- H = hiiltä
- K = kivilaji-iskos
- = kvartsinen raaka-ainepala
- PL = palanutta luuta
- 1 = löytö 1
- 2 = löytö 2
- 3 = löytö 3

Suomussalmi TB:n ranta 1998
 Alue 3, taso 3 (15 cm E- ja B-horisonttia kaivettuna)

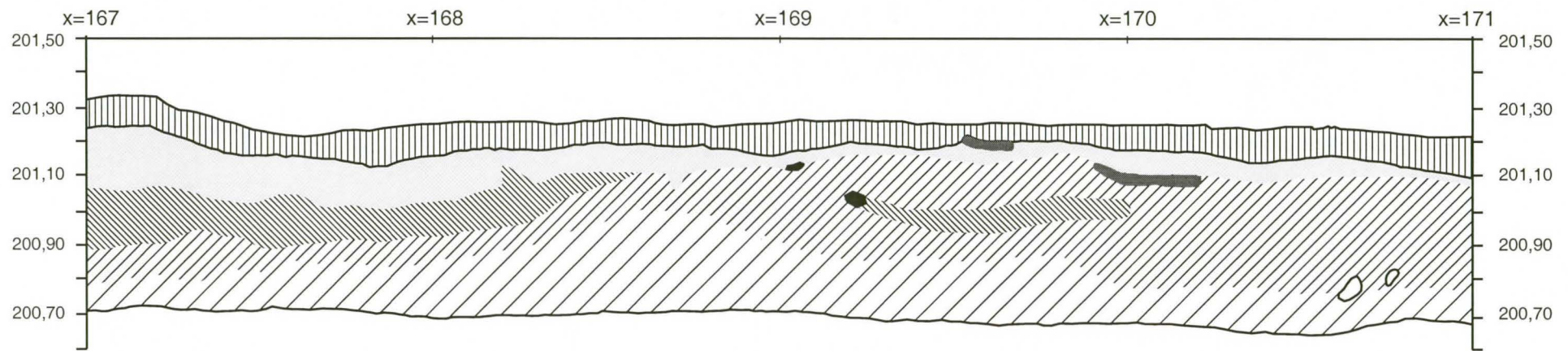

- Rikastumiskerros, B-horisontti
- Punaiseksi palanut maa
- huuhtoutumiskerros, E-horisontti
- Taskisen koekuoppa
- Hiiltä
- Juuri/kanto

- =kvartsi-iskos tai esine, 2. krs.
- =palanut kivi, 2. krs.
- || =palanut luu, 2. krs.
- =kivilaji-iskos, 2. krs.
- =kvartsi-iskos tai esine, 3. krs.
- =palanut kivi, 3. krs.
- || =palanut luu, 3. krs.
- =kvartsi-iskos tai esine, 4. krs.
- || =palanut luu, 4. krs.
- =palanut kivi, 4. krs.
- =iskukivi?, 4. krs.

Suomussalmi TB:n ranta 1998
 Alue 3, leikkaus x=167-171;y=875

- Turvekerros, O-horisontti
- Huuhtoutumiskerros, E-horisontti
- Rikastumiskerros, B-horisontti
- Punaiseksi palanut maa
- Pohjamaa, C-horisontti
- Puun juuri
- Hiiltä

Kuva 1

Alue 1 ennen toimenpiteitä.

Kuva 2

Alue 1 turpeenpoiston ja pintamaan poiston jälkeen (taso 1).

Alue 1, taso 2.

Alue 1, taso 3.

Kuva 5

Alue 2 ennen toimenpiteitä.

Kuva 6

Alue 2 turpeenpoiston ja pintamaan poiston jälkeen (taso 1).

Kuva 7

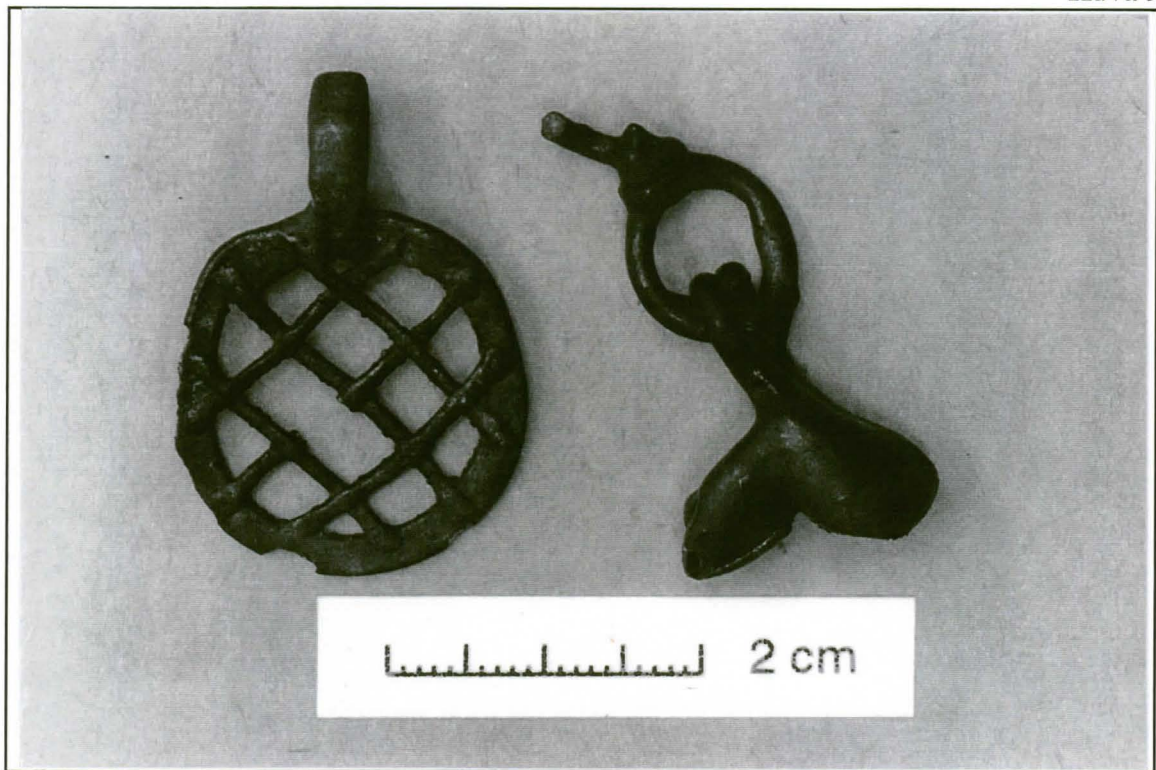
Alue 2, taso 2.

Kuva 8

Alue 2, löytö KM 31396:176 in situ.

Kuva 9

Löydöt KM 31396:176 ja 177. Pronssinen ristikkokoristeinen riipus ja tiuku.

Kuva 10

Alue 3 ennen toimenpiteitä.

Alue 3, taso 2.

Alue 3, taso 3.